

DUŠEVNI MIR I PRAVA SREĆA – ETIČKE TEME U POUČNOM SPJEVU BENEDIKTA ROGAČIĆA

MIJO KORADE

(Hrvatski povijesni institut,
Beč)

UDK 17
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 28. XII. 1995.

I.

Dubrovački isusovac Benedikt Rogačić (1646–1719), koji skoro čitav život živi i djeluje u Rimu, znao je odabrati zanimljive i jedinstvene teme u svojim pjesničkim i proznim radovima, u kojima se pokazao kao izvrstan majstor. Tako je u svom najvećem i najvažnijem proznom djelu *L'Uno necessario* (pet svezaka, Roma, 1697–1708) obradio temu ljubavi prema Bogu, a u glavnom pjesničkom djelu *Euthymia sive de tranquillitate animi. Carmen didascalicum* (Roma, 1690) duševni mir i nutarnju radost. Oba su djela doživjela veliki uspjeh. Asketsko djelo o kršćanskoj ljubavi prevedeno je na nekoliko jezika i objavljivano u više izdanja sve do našeg stoljeća, dok je filozofski spjev o traženju prave sreće ubrzo ponovno tiskan u Münchenu (1695) i hvaljen od suvremenika. Ipak je Rogačić ostao zaboravljen u nas i povjesničari književnosti i kulture uporno su ga zaobilazili. Nakon opširnog životopisa i pregleda Rogačićevih djela što ga je na talijanskom objavio zadarski isusovac Giuseppe Rosan¹, tek su se nedavno pojavili prvi kratki prikazi njegova života i djela², i prvi pokušaji valorizacije njegova djela. Tako P. Knezović nakon kratkog pregleda Rogačićeva života i dosadašnje bibliografije govori o njegovu pjesništvu na temelju spjevova *Eu-*

¹ G. Rosan, *Vita del P. Benedetto Rogacci della Compagnia di Gesù. Un letterato e asceta dimenticato*, Padova, 1931.

² V. Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb, 1978, 130, 206–207; V. Halambek, *Asketski nauk Bene Rogačića*, Obnovljeni život XLVI (1991) 117–123; Isti, *Asketski nauk Bene Rogačića*, u: Isusovci u Hrvata. Zbornik radova, Zagreb, 1992, 180–185; M. Korade, *Vjerski, odgojni i književni rad Družbe Isusove*, u: Isusovačka baština u Hrvata (Katalog izložbe), Zagreb 1992, 34, 245–246 (zadnja indikacija stranica odnosi se na kataloške jedinice, među kojima je autor upozorio na primjerak *Euthymije* iz Znanstvene knjižnice »Juraj Habdelić« u Zagrebu); M. Korade-M. Aleksić-J. Matoš, *Isusovci i hrvatska kultura*, Zagreb, 1993, 227–230.

thymia i o dubrovačkom potresu te ustanovljuje da je on vrlo nadaren i tipični barokni pjesnik figuralnog stila, čije djelo zavređuje iscrpnu obradu.³ Autor ovog članka u radu o dubrovačkim isusovcima i latinistima iz 17. stoljeća osvrnuo se pak posebno na kontekst i uzore Rogačićeve *Euthymije*⁴. Taj njegov spjev spominje ukratko i Z. Posavac u radu o povijesti hrvatske estetike.⁵

II.

Ovdje se pak želimo pozabaviti Rogačićevim shvaćanjima etičkih pitanja o duševnom miru i ljudskoj sreći, kojima posvećuje čitavo djelo *Euthymiu*, ali ih se dotiče i u nekim svojim drugim, proznim radovima. Tako u zadnjem dijelu svog glavnog asketskog rada *Appendice all'Uno necessario* (Roma, 1708) često govori o zaprekama za savršeni život i o sredstvima za postizanje savršene ljubavi, a to su odreći se samoga sebe, razmišljati o svojem duševnom stanju, obnavljati često svoje odluke i sl. A u razmatranjima za duhovne vježbe *Il cristiano raggiustato ne' concetti e costumi* (Roma, 1711) donosi jednu pouku ili predavanje (*Riforma XIV*) o smirenju i miru duše (*Circa la tranquillità, e pace dell'anima*).⁶

Razloge koji su Rogačića naveli da piše pjesničko djelo o duševnom miru kao glavnom preduvjetu za postizanje prave sreće na temelju klasične filozofske misli treba tražiti prije svega u ambijentu isusovačkog Rimskog kolegija te njegovu odgoju i izobrazbi stečenoj u tom učilištu, zatim u literarnim, filozofskim i kulturnim strujanjima u Rimu, Italiji i drugim europskim zemljama 17. stoljeća, o čemu smo opširnije upozorili na drugom mjestu.⁷ Da podsjetimo, radi se o krugu rimskih isusovačkih profesora kao što su npr. Famiano Strada, Tarquinio Galuzzi, Alessandro Donati, Pietro Sforza Pallavicino i drugi, koji kritiziraju shvaćanje pjesništva tada modernog petrarkističkog smjera na čelu s Gianbattistom Marinom, zauzimaju se za moralnost i odgajateljsku odgovornost u poeziji, a za uzore pjesništva u idejama i formi stavljaju antičke grčke i rimske pjesnike. Zatim to je krug rimskih literata i pjesnika, baroknih klasicista, kao što su Agostino Mascardi, Giovanni Ciampoli, Virginio Cesarini, Fulvio Testi i drugi, koji prema uzoru na stoičku filozofiju zamišljaju sliku postojanog mudraca i heroja, a mitološke priče su im izvrsni primjeri za stjecanje kreposti i veličanje ljudskih vrlina. Konačno to je krug humanista i moralista koji u svojim djelima prenose etička načela stoika, Sokrata, Platona i drugih klasičnih

³ P. Knezović, *Poezija Benedikta Rogačića, u: Dani Hvarskog kazališta, XX, Split, 1994, 141–149.*

⁴ M. Korade, *Dubrovački isusovci i latinisti 17. stoljeća, Mogućnosti XLI (1994), br. 7–9, str. 182–194.*

⁵ Z. Posavac, *Hrvatska estetika 17. stoljeća, II, Filozofska istraživanja 14 (1994) 858–859.*

⁶ B. Rogacci, *Il cristiano raggiustato ne' concetti e costumi, Roma, 1711, 429–437.*

⁷ M. Korade, *Dubrovački isusovci, 182–184, 188–189.*

filozofa, uklapajući ih u kršćansku misao, kao npr. Erazmo, Lipsius, Pierre Charon, Juan Eusebio Nieremberg, Sforza Pallavicino i dr. Zato Rogačić u predgovoru *Euthymije* navodi kako među mnogim autorima kojima se u djelu služi (u bilješkama uz tekst citira ih oko trideset, i to sve osim jednoga – Nieremberga – grčke i rimske filozofe, povjesničare, pisce i pjesnike, a najčešće Plutarha, Laercija, Plinija Starijeg, Cicerona, Seneku, pa Horacija, Valerija Maksima i dr.) posebno za uzore i primjere u svojim pjesničkim razlaganjima uzima Seneku, Virginija Cesarinija, Eusebija Nieremberga i Sforzu Pallavicina.⁸

III.

U istom predgovoru Benedikt objašnjava motiv svoga pisanja a ujedno i svoje shvaćanje pjesništva i filozofije, koje se potpuno poklapa sa stavovima njegovih uzora. Svrha i bit pjesništva nije u dopadljivoj ljupkosti, dražima i zadovoljstvu već zamamnu slast pjesničkog izraza treba ispuniti oporom gradom, tj. ispravnim sadržajem, za što su se, među ostalim, svojski zalagali Cesarini i Mascardi. Kad bi bar pjesnici umjesto užitaka u svoje pjesme unosili plodonosne i ozbiljne sadržaje, tada bi bolje pomogli javnom dobru i stekli veći ugled, što je posebno naglašavao Strada. Nakon istočnog grijeha čovjek se mora vlastitim razumom i voljom izgrađivati i tražiti dobro, u čemu mu pomaže poezija kojom postiže davno izgubljeni sklad i dva glavna načela ljudske sreće. To su da ljepotom pjesništva natapa ljekovitost filozofije i da dobrotom duha postigne pravu mjeru i sklad. Čovjekov je cilj postići sreću, do koje može doći samo tako ako shvati da je ugodno ono što je časno, tj. stjecanje kreposti i jačanje volje. Takvih su misli puni stihovi Cesarinija, Testija i drugih iz istoga kruga. Nekad su, nastavlja Rogačić, pjesme poučavale o ispravnom životu i krepostima, kao npr. u Horacija, a tako će biti i u budućnosti ako pjesništvo bude promicalo mudrost. Zato nema ljepšeg od spoja filozofije i pjesničkog ritma, kada su skladno opjevane filozofske misli, jer tako zajedno rastu i dopiru do ljudskog srca. On je sam tako često uživao i obogaćivao se čitajući slavne pjesnike kada pjevaju o ljudskom ponašanju, pa je zato odlučio pisati pjesme ne za slavu i užitak, već da pruži ozbiljni sadržaj. Odabrao je stoga za temu Demokritovu »radost« (*euthymia*) ili, kako to Seneka prevodi, duševni mir koji se sastoji od postojane nutarnje radosti i sigurnog spokoja (»Statim quippe Democriti EUTHYMIA, sive ut Seneca interpretatur, tranquillitas animi, solido intra semetipsum gaudio & securae quiete compositi...«)⁹. Ona je, naime, nešto najplemenitije u ljudskoj naravi jer izvire iz savršene mudrosti i kreposti kao neki njihov odsjaj, ona je ono za čim čovjek najviše čezne, a za pjesnika je prikladniji

⁸ B. Rogacci, *Euthymia sive de tranquillitate animi*, Romae, 1690, nepag. str. 21.

⁹ *Isto*, nepag. str. 7.

predmet od izvrsnih opisa, velikih misli ili snažnih čuvstava, pa i od opće pjesnikove težnje, pogotovo kad je u nj uključio gotovo sveukupnu znanost filozofa koja se bavi ljudskim navikama, manama i vrlinama.

Na sličan način autor govori o duševnom miru i na početku spomenute pouke iz duhovnih vježbi. Poticaj za traženje duševnog mira svim silama i marljivim nastojanjem zapravo je nutarnji apetit koji obično imaju svi ljudi za takvim plodom, cijeneći ga iznad bilo kojih stvari u prisutnom životu i postavljajući ga skoro za cilj svih svojih pothvata i napora. »Međutim, ukoliko se u većem smirenju i mirnom stanju duša nalazi, toliko je više raspoložena slijediti zahtjeve razuma u razlikovanju dobra od zla, pobijediti đavolske napasti, radošno podnositi nevolje, zadržati prijateljsku slogu s bližnjima i pogotovo napredovati na nutarnjem putu, razmatrati nebeske tajne, slušati glasove i prihvaćati poticaje Božje. Ustvari, pogledamo li sve vrhunjaravne prednosti kojima je duh ukrašen, nećemo naći nijednu da ne pretpostavlja mirnoću i smirenost duše kao svoj uzrok ili da se ne rađa kao njen rezultat. Stoga možemo reći da ako ona nije izričita čovjekova savršenost, barem je nerazdvojna svojina, što znači skoro najveći sjaj njezine nutarnje milosti i ljepote...«¹⁰

Baveći sa tako tim predmetom, nastavlja Rogačić u predgovoru *Euthymije*, zapazio je da duševni mir počiva na dva temeljna principa: prvi da spriječi zla koja muče dušu i drugi da prihvati dobra kojima se duh smiruje. On želi ići i dalje od onih koji su dotada govorili o dobru i zlu pa izdvaja dva različita i međusobno oprečna stanja u kojima se čovjek može naći. To su ono slučajno i promjenjivo, kao siromaštvo, bogatstvo, bolest, zdravlje i sve ostalo što ovisi o vanjskim uzrocima, i drugo, nepromjenjivo, što čovjek svojom voljom prihvaća ili ne, kao mane i kreposti. Utvrđuje i pravilo, slično kao u *Umijeću kršćanske savršenosti* S. Pallavicina,¹¹ kako se čovjek u tome mora ponašati, naime mora razumom prvo shvatiti što je za njega dobro i voljom to prihvatiti i provesti. A sažetak predmeta obrađenog u spjevu definira ovako: valja prezirati slučajna i vanjska dobra i zla da nas strah od zla i želja za dobrom ne uznemiruju, te smatrati dragocjenim unutrašnje, tj. duhovno i sve što voljom stječemo. Samo u tome možemo postići iskreni i potpuni mir duha, koliko god bili plemeniti neki trijumfi sreće i ludosti uma. Zato će u prva četiri pjevanja govoriti o tome kako nadvladati svjetsku sreću (*fortuna*), a u zadnja dva kako uništiti ludost.¹²

Na početku prvog pjevanja Rogačić naglašava da kao Tifije kroči u dubine mudrosti i istine koje nisu iskušali prijašnji pjesnici i da je spreman podnijeti težinu puta:

¹⁰ B. Rogacci, *Il cristiano raggiustato*, 430.

¹¹ S. Pallavicino, *Arte della perfezione cristiana*, izd. Venezia, 1839, 18–23.

¹² B. Rogacci, *Euthymia*, nepag. str. 11–12.

*Tiphus ego melior, vatum intentata priorum
Carminibus, Sophiae ingrediar Verique Profunda,
Grande viae pretium laturus,*¹³

Njegov način prikazivanja građe dobro je okarakterizirao P. Knezović, osvrćući se posebno na autorov barokni stil i pjesnički izraz. »Čitav didaktički ep je izgrađen na suprotstavljenosti dobra i zla iz kojih izvire pravo neizbrojivo mnoštvo drugih kontrasta: mir i nemir, sreća i nesreća, radost i tuga, izobilje i oskudica, ljubav i mržnja, materijalno i duhovno, zemaljsko i nebesko, sloboda i ropstvo, vrline i mane, nemoć i jakost, zdravlje i bolest, realnost i fantazija, radinost i lijenost, mudrost i ludost, krhkost saveza i dogovora među ljudima naspram onih postojanih s ljubavi Svevišnjeg, suprotstavljenost djela ruku ljudskih s čudesnim djelima ruku Božjih, suprotstavljenost poimanja svrhe ljudskog življenja pojedinih ljudi pa makar oni bili najmoćniji, najbogatiji i najuzvišeniji s poimanjem filozofa i mudraca itd., itd. Rogačić je pravi virtuoz u pronalaženju tako brojnih i zornih suprotnosti koje predočuje čitaocu, zapravo odgojeniku. Sve se to nadaje kao nešto što je yeoma lako moguće, što je gotovo prirodno, jasno i potpuno shvatljivo, ali što je za njegov iskaz vrlo karakteristično, sve je to predočeno u zatamnjenoj slici s tananim i razigranim prijelazima razdvojnice koja je često skrivena retoričkim ornatom karakterističnim za figurativni stil izražavanja.«¹⁴ Zapravo bi se svi Rogačićevi kontrasti mogli svesti na ovaj: *fortuna – euthymia*, tj. svjetska sreća – nutarnja radost i mir duše. Svako od šest pjevanja je zasebna tematska cjelina, a jednako i mnogobrojni pojedini brojevi u svakom pjevanju, no nije lako slijediti pjesnikovu misao zbog mnoštva digresija, prispodoba i slika iz prirode, mitologije, klasične i novije povijesti. Međutim, veliku pomoć u razumijevanju građe pruža opširni sadržaj priložen na kraju djela, u kojemu se kao u kratkim tezama opisuje sažetak pojedinog broja u pjevanju.¹⁵

IV.

U prvom pjevanju Benedikt pjeva o prividnom i himbenom dobru, ili o zavedenju fortune. To su najprije nezdrava ambicija, taština i čežnja za slavom, koje ne mogu zadovoljiti čovjeka jer su prazne i nezasitne. Za primjer navodi Aleksandra Velikog kojega oplakuje što nema drugog svijeta da ga osvoji, pa mu poručuje da ako želi postati sretan neka obuzda svoju ambiciju. Čovjek koji teži za slavom sličan je pijancu jer ne zna prestati, nikad nije zadovoljan. Ambicija

¹³ *Isto*, 1.

¹⁴ P. Knezović, *Poezija Benedikta Rogačića*, 145.

¹⁵ B. Rogacci, *Euthymia*, 235–282.

donosi samom čovjeku stalnu zebnju i strah da neće uspjeti, ali i druge uništava. Nasuprot njima sretni su mudraci jer su zadovoljni vlastitim nutarnjim bogatstvom i smiju se onima koji su zaokupljeni svjetskim i ispraznim stvarima. Za primjer navodi Sokrata koji je svjetskoj slavi i veličini pretpostavljao vrline duha. Slavni filozof, premda je uživao udivljenje i časti kod ljudi, s prezirom je odbacivao ludost onih koji su se u prosuđivanju dobrih i loših stvari radije povodili za mišljenjem većine nego vlastitog razuma.¹⁶ Slikovito opisuje poznati susret Diogena Cinika s Aleksandrom Velikim u kojemu filozof suprotstavlja vrlinu i mudrost kraljevoju moći:

*Talis erat (veteri Sophiae producere talem
Se licuit) Cynicus versatilis Incola tecti:
Cui nudo atque inopi nou(!) invidiosa fuisse
Fertur Alexandri fors: qui captivus ab ipsa,
Mancipium prostabat ubi venale, catasta,
Emptorum turbae (quid in hunc, fortuna, valeres?)
Promisit dominum: vel tum nil cedere passus
Regnatori Asiae. Nempe illius alta iacere
Sub pedibus sibi scepra: haud illi obtingere posse
Virtutem, quâ supra homines ipse altior iret.*¹⁷

Opisuje zatim bezumnost običnog puka koji je često zasljepljen sjajem i raskoši bogatih, onih koji traže sreću u zemaljskim stvarima, u priznanju drugih ili u hrani i sjetilnim užicima.

U pouci iz duhovnih vježbi autor također govori o preziru svjetovnih i zemaljskih stvari, koja u odnosu na dobra i zla drugog života ne vrijede ništa, niti su vrijedne da se brinemo postoje li ili ne, ili se događaju na ovaj ili onaj način. Kada ih ne budemo smatrali vrijednima ni velikima zbog njih se nećemo morati uznemiravati. Tako treba prezirati mišljenje i sud drugih o nama, bilo da nas hvale ili nas kude. »Jer kad bi ih netko držao istinitim i smatrao svojim dobrom ili zlom, bilo bi nemoguće, a da ne živi usred stalnog nemira i tjeskobe, s obzirom na nesigurnost stvari tako neovisne o njegovom sudu.«¹⁸

Bogatstvo je također jedna od najjačih zamki fortune koja nevjerojatno privlači ljudsko srce i izaziva zavist kod običnih ljudi. No njezine su posljedice arogancija, bezumnost, okrutnost i nestrpljivost. Pjesnik uspoređuje bolesti, tjeskobe, brige i strahove bogatih koji u svojim palačama prolaze besane noći i uznemirene i tužne dane s mnogo poželjnijim životom jednostavnog i siro-

¹⁶ Isto, 18, 34–35.

¹⁷ Isto, 18.

¹⁸ B. Rogacci, *Il cristiano raggiustato*, 431–432.

mašnog seljaka koji u okviru svoje obitelji uživa u miru ono malo što posjeduje. Ta razmišljanja jako podsjećaju na gledišta pjesnika Fulvija Testija (†1646) za kojega su bogatstvo i časti »sipide dolcezze, speciosi naufragi, auree ruine, fuggitivi piacer, stabili affanni« kojima je sam nekad težio, no sada pjeva pohvale o miru samotnog života, posvećenog studiju u seoskom ugođaju, u siromaštvu i jednostavnosti:

*Povero ma contento i giorni mena,
E che fuor di speranza e fuor di pena
Pompe non cerca e dignità non cura.*¹⁹

Nijedno od tih zemaljskih dobara, niti sva zajedno, zaključuje Rogačić u prvom pjevanju, ne mogu omogućiti da čovjek postigne toliko željeni mir i sreću, budući da se prema božanskom zakonu one mogu naći jedino u nutrini srca. Za Seneku, koji istinsku vrlinu i blago pronalazi također u čovjekovoj nutrini, »najkraći put do bogatstva je prezir bogatstva« (Epist. 62, 3).²⁰

V

Zlo i sve drugo što izdaleka plaši čovjekovu dušu predmet je drugog pjevanja. U njemu pjesnik priprema dušu na borbu protiv zaokreta fortune koja se od prijateljice pretvara u skrivenog i dalekog neprijatelja. Ona se poigrava čovjekovom fantazijom, plaši ga nevoljama i zlom koje još nije doživio, ispunja ga zebnjom, nemirrom, strahom i žalošću. Poput stoika pjesnik poziva na svladavanje nemira koji nameće fantazija: čovjek mora ostati miran i jak, mora znati predvidjeti njezine igre, ne pokazati svoje slabe strane neprijatelju. Čovjek za tjeskobu i nevolju ne treba kriviti prirodu ili sudbinu, već samoga sebe jer ne zna ukrotiti fantaziju i pokrete srca. Slično govori u pouci iz duhovnih vježbi kako treba odbaciti puste misli o budućnosti i koliko nam ona može donijeti žalosti. Tako podvostručujemo žalost i muku jer razmišljamo ne samo o sadašnjoj nevolji nego i o onima koja će nam donijeti budući dani i o svim nevoljama koja ćemo morati trpjeti u svim vremenima. »Odatle proizlazi da nas naše nevolje ražalošćuju u bilo kojem vremenskom razdoblju, mjerene ne samo po svojoj jačini nego i opsegu i duljini. Ona čine da ih osjetimo i kada ih još stvarno nema i prisiljavaju nas da pretrpimo svaki dan u jednom gutljaju svu njihovu gorčinu, koju bismo inače kušali kap po kap kroz čitavi život. Mudar je zato i nužan savjet da se uzdržimo u stanju iskrenog mira i radosti tako da odbacimo te puste brige o budućnosti govoreći sebi kada nas neka od njih počne uznemiravati: Što mi nedostaje ili što trpim da bih sada trebao biti žalostan i

¹⁹ A. Belloni, *Il Seicento*, Milano, 1929, 45–46.

²⁰ Usp. F. Koplston, *Istorija filozofije*, I, Beograd, 1988, 466–467.

tjeskoban? Sigurno ništa. Nije tako teško ovo ili ono zlo koje me muči da bi se mudar čovjek morao obazirati i klonuti duhom.«²¹

Pobija zatim fataliste koji s Epikurom smatraju da je nepotrebno pripravljeni se za borbu, nego da čovjek mora pasivno čekati koliko će nam sudbina donijeti dobra ili zla. Po njegovim savjetima nemir i muka samo se povećavaju, umjesto da se umanjuju napadaji zla.²² Nužno je naprotiv predvidjeti nevolje koje bi nas mogle zateći u životu, pripremiti se na najteže udarce. Ako razumno pripravimo dušu i volja će biti spremna da iskoristi prirodne sposobnosti koje su nam dane:

*Quid tum? Non ideo deerit plenissima (mentem
Dummodo quis rectâ instituat ratione) voluptas.
Ni, tibi concessam, Fortunae, prodigus, ultrò
Vendideris; stabili propriam sub lege tenebis.*²³

O tome kako se služiti voljom kao nužnim uvjetom za suzbijanje zla i stjecanje kreposti Rogačić je imao odličan predložak u djelu *De arte voluntatis* (Lyon, 1631) E. Nieremberga, u kojemu autor donosi misli klasičnih filozofa, posebno stoika, o odgoju volje.²⁴

VI.

Na početku treće knjige pjesnik navodi da će u ostalim pjevanjima nastojati pružiti pravila o uređenju života po primjeru Sokrata koji filozofijom istražuje zakone prirode za bolje ljudsko ponašanje. Najprije donosi različita sredstva za svladavanje boli, depresije, žalosti i drugih stvari koje izbliza djeluju na čovjekov duh. Mudrac poučen i navikao na nevolju otklonit će žalost koju mu ona nameće i suprotstaviti će svoj mir njezinoj gorčini, ako bude prozreo načine na koji ga uznemirava. Zato je prije svega potrebno poput Sokrata upoznati napadaje nesreće i shvatiti kakve nam bolne rane može zadavati. Tjeskoba je veliki teret čovjekovoj duši, protivna je vječnim zakonima života i čovjekovoj prirodi. Istina, čovjekova je priroda ranjiva, podložna tolikim patnjama i slabostima. Sve u životu nam može donositi nevolje, priroda oko nas, ljudi i njihovi običaji, dugi ili kratki život, smrt i slično. Jednako govori i u spomenutoj pouci. Važno je poznavati smrtni položaj našeg života, po prirodi podložnog svim nesrećama i nevoljama. Zato kada dobro razmislimo, nije neobično ako nam ponekad ne-

²¹ B. Rogacci, *Il cristiano raggiustato*, 433–434.

²² B. Rogacci, *Euthymia*, 62–65.

²³ *Isto*, 39.

²⁴ Usp. J. de Guibert, *La spiritualité de la Compagnie de Jésus, Esquisse historique*, Roma, 1953, 310–311.

dostaje koja udobnost, propadne neki plan, zadesi koja nevolja, jer je to zakon po kojemu smo došli na svijet i koji prolaze svi ljudi.²⁵

S druge strane, moramo učiti od prirode i njenog sklada, postojanosti i nepromjenjivih pravila da bismo smogli načina i snage za nadvladavanje naših nevolja. Svevišnji u svojoj providnosti pak jednako s beskrajnom mudrošću i ljubavlju vodi i upravlja događajima kroz povijest pojedinaca, obitelji i naroda. Dopušta da čovjeka zadesi nevolje ali mu i daje snage i mogućnosti da ih nadvlada te tako uspostavlja ravnotežu između dobra i zla. Čovjek dobrom koje pronalazi izvana i nutarnjim vrlinama postaje sposoban da u bolima razveseli dušu. Što zlo više zagorčava čovjekov život, on nutarnjom radošću i optimizmom mora nadvladavati slabost. Stoga ima pravo Epiktet kada kaže da sve ima dva drška (kraja), gorki i slatki. Zato mudar čovjek mora izbjegavati dršku koja mu nanosi štetu, a prihvatiti onu koja mu koristi.²⁶ Sklad u prirodi kao uzor i poticaj čovjeku da stekne kreposti i postigne duhovnu ravnotežu i mir, prema stoičkim filozofima, obrađuju i noviji Rogačićevi uzori kao Justus Lipsius, P. Charon u vrlo popularnom djelu *Le traité de la sagesse* (Bordeaux, 1601) i S. Pallavicino u djelu *Del bene* (Roma, 1644).

Uz mnoge primjere iz mitologije, klasične i novije povijesti, pjesnik na kraju dodaje poput Seneke i Epikteta konkretne savjete kako nadvladati bol i napredovati u kreposti. Treba se rastresti nekim korisnim studijem, glazbom ili časnom zabavom, misliti na kratkoću života, savjesno obavljati svoje svakodnevne dužnosti i predati se svom dušom providnosti Božjoj. Još više praktičnih savjeta za mudro vođenje redovitih poslova daje u spomenutoj pouci: treba predvidjeti moguće zapreke, biti umjeren u preuzimanju poslova, raditi svaki posao sa zadovoljstvom itd.

Za pojedina zla i nevolje autor pronalazi lijek u idućem pjevanju na temelju razumskih razmišljanja, iskustva te primjera filozofa i drugih mudrih ljudi. Tako se pred pjesnikom redaju siromašni, ožalošćeni, neutješeni, oni s tjelesnim i duševnim manama, bolesni, umirući... i on svima pruža lijek i utjehu, ohrabrujući ih da se pouzdaju u njegov savjet i sud. Tako siromašnima odgovara da je bogat i sretan onaj koji posjeduje ono što želi i ako je zadovoljan s onim što ima. Oni su osim toga zdravi, jaki, bistri i posjeduju vrline koje često nedostaju bogatima, jer im je bogatstvom mudrosti odmjeren nedostatak vanjskih dobara. One koji su nekad bili bogati pa su osiromašili opominje da ne smiju izgubiti duševni mir, već usvojiti vrline koje su pravo i jedino bogatstvo duše. Onima koje ranjavaju uvrede i poniženja naglašava da to često dolazi više od trenutne srdžbe nego od oštrog suda ili mržnje i izgleda kao magarčev udarac nogom. Mudar čovjek ni-

²⁵ B. Rogacci, *Il cristiano raggiustato*, 431.

²⁶ B. Rogacci, *Euthymia*, 94–95.

kada se ne obazire na uvrede, uzdiže se nad njih i prezire ih, ne ljuti se jer time napadaču samo odaje počast, nego ih mirno prihvaća i ne osvećuje se.

Prognanima i izbjeglicama odgovara da svi ljudi žive izvan prave Domovine i zato je bolje mijenjati mjesto na Zemlji, gdje ima toliko mjesta za sve i izvan vlastite domovine. Mnogi sami odabiru novo mjesto boravka pa tako i čitavi narodi sele u nove krajeve. Oni koji se tuže na težak život u tuđoj zemlji neka promisle kako često i starosjedioci u svom prebivalištu također trpe od oskudice.²⁷

Zatvorenicima i okovanima u mračnim tamnicama progovara da mudar čovjek svojim dostojanstvom uljepšava i osvjetljava ta strašna mjesta, a slobodnim duhom koji nije zarobljen proizvodi časna umijeća, kao Boetije koji u zatvoru piše djelo o utjehi filozofije. Takav uznik donosi plodove duha kojima ublažava vlastitu kaznu, zahvaljuje sucima, liječi zavabljivu besposlenost te usrećuje i popravlja sebe.²⁸

Za utjehu onima s tjelesnom manom navodi primjere slavnih ljudi koji su uz takve tjelesne nedostatke imali mnoge druge vrline uma i srca kao Esop, Zenon, Antigona i dr. Ne treba iznuđivati samilost i žalost zbog toga kod ljudi, pa ako nije kao Adon i zbog toga mu se rugaju, neka se i sam našali na svoj račun te će i druge proći volja. Ne treba dodijavati prostim ljudima koji će se naslađivati tvojim manama, nego radije potražiti mudre prijatelje koji će cijeniti tvoj izgled.

Bolesni i razapeti tjelesnom patnjom neka duhom i razumom prionu uz više stvari, a svojim iskustvom i stečenom postojanošću mogu itekako pomoći drugima savjetom i primjerom. Slijepi su oslobođeni mnogih prilika za grijeh i nedjela, a duhom mogu dostići više stvari koje se ne vide ljudskim okom. Bolje je takvo stanje nego da ti je duša slijepa. Postojanost i hrabrost u patnji donosi više prednosti i slave nego dugotrajni rad. Svoje savjete mudri pjesnik završava dugom opomenom o smrti koju naziva jedinom i pravom čovjekovom prijateljicom.

VII.

Ludosti uma ljudske su strasti, o kojima pjeva u petom pjevanju²⁹ i za koje nema blagih riječi ni savjeta, već odlučnih opomena da se odmah iskorijene i odstrane. Između mnogih odabire tri najvažnije i to su srdžba, slijepa ljubav i ambicija ili želja za vlašću. Srdžba je odvratna po sebi i u strašnim posljedicama

²⁷ B. Rogacci, *Euthymia*, 131–132.

²⁸ *Isto*, 133–136.

²⁹ *Isto*, 154–196.

jer čini da čovjek postane gori od zvijeri. Da bi čovjek izbjegao tu strast, pjesnik mu preporučuje da smanji poslove i prevelike napore od kojih postaje napet i nervozan, te da si odredi vrijeme za mirno razmatranje stvari. Pomoći će mu još da se druži s blagim ljudima i dobrog karaktera kako bi od njih naučio svladavati samog sebe. A najvažnije je ukrotiti srdžbu na početku te predvidjeti i izbjegavati prilike u kojima se može pojaviti.

Najprije s podsmijehom pjeva o onima što se upuštaju u beskrajne veze i simpatije, a zatim ozbiljno opominje one koji se dadu nadvladati od slijepe i nezdrave ljubavi ili, kako je on naziva – frenetične kuge. Opisuje naširoko velike i okrutne tragedije svih stoljeća koje je prouzročila ta strašna vatra. Protiv nje čovjek mora posjedovati odlučan i jak duh, mora izbjegavati izazove osjetila, loše društvo, zavodljive knjige i slike; treba biti stalno na oprezu i paziti na vlastitu slabost. Ta je strast kao otrov svladala jednog Samsona, Davida, Jakova Pustinjaka i tolike druge. Zato se treba ponizno pouzdavati u Božju pomoć.

Opisuje konačno ambicioznog čovjeka koji ne postiže svoj cilj zbog zavidnika i konkurenata pa nakon mnogih poniženja i potrošenog novca ostaje razočaran. Tada ta strast može postati vrlo okrutna prema drugima, kao što se vidi na primjeru Rima koji je Cesarova neumjerena želja za vlašću pretvorila u more krvi. Koliko je taština i želja za čašću nesigurna i isprazna, vidi se po tome što ambiciozan čovjek često zamišlja da svi misle na njega, dive se njegovoj spretnosti i učenosti i hvale ga, dok ga ustvari možda nitko ne primjećuje. Tako je i Ciceron ostao gorko razočaran kada je primijetio da samo nekoliko kilometara od Rima nitko nije ni čuo za njega. Zato ambiciozan čovjek mora iskreno odmjeriti svoje sposobnosti i shvatiti da su mnogi jednako vrijedni i sposobni kao on, a još ih je više boljih od njega.

To su glavni uzroci naših nevolja i zato ih treba proučavati i dobro njima ravnati. Priroda nam ih je dala kao pokretačku snagu na našem teškom životnom putu i njima se moramo znati služiti da bismo stigli do željenog cilja, unutrašnjeg mira. To ne možemo postići bez odlučnog duha i srca. Čovjek sićušnog duha uvijek će ostati rob vlastitih strasti i nikada neće postići velikih stvari. Za primjer uzima slavnu pobjedu Jana Sobjeskog godine 1683. pod Bečom protiv mnogo brojnije turske vojske, koju opisuje na punih pet stranica.³⁰ Tako treba postupati i mudar čovjek da bi pobijedio mnogobrojne vanjske i nutarnje neprijatelje. Tako i Rogaćić s poznatom stoičkom filozofijom moralnog heroja završava poučne stihove o borbi protiv svjetske sreće i ludosti.

Pred ulazak u luku spasa, tj. duševni mir pjesnik u šestom pjevanju daje zadnje upute po kojima će čovjek osigurati u njoj svoj boravak. Za napredak u vrlinama i krepostima čovjek mora najprije stvoriti jednostavan i lagan plan po kome će se svaki dan ravnati. Neka se ne obazire na druge, nego neka se radije

³⁰ Isto, 191–196.

ugleda na sunce koje laganim i nepromjenjivim hodom prolazi svoju stazu. Na putu kreposti pomoći će mu i pogled na nebesku slavu i primjere svetaca. Jednako i Epiktet preporučuje za uzore filozofe Sokrata, Zenona i druge.

Prije svake odluke potrebno je dobro razmisliti, a i u dobroj i pobožnoj odluci čovjek ne smije djelovati naglo, već smireno i polako. Treba se i odmarati jer umoran čovjek često griješi. Treba obuzdati znatiželju da sve vidi i čuje, makar i dobre stvari, jer ona navodi na zavist i ljubomoru prema onima koji su više učinili od nas. Poput Seneke preporučuje često sabranje i bavljenje vlastitom nutrinom, kojim će čovjek učvršćivati duševni mir. Da bi čovjek postigao pravu i istinsku sreću, veoma je važno posjedovati veliko i otvoreno srce koje bratski obuhvaća sve ljude. Za primjere navodi vladare, rimskog cara Tita, perzijskog kralja Kira i atenskog vojvodu Cimona jer su se oni smatrali sretnim i zadovoljnim kada su mogli usrećiti druge.

Tek u desetak zadnjih brojeva posljednjeg pjevanja pjesnik se obraća Bogu³¹, od stvorenja se uzdiže Stvoritelju, od veličine i ljepote prirode do božanskog sjaja. Uspoređuje razne prirodne pojave koje zadržavaju ljudski um s neizmjer- nom ljepotom Stvoritelja od koga one potječu. U prekrasnim stihovima veliča Početnika svih stvari, poziva čitatelja da Njemu preda svoj život i da će potpuni duševni mir i radost pronaći tek u sjedinjenju s Bogom.

VIII.

Rogačić je svoj filozofski ep u naslovu nazvao poučnom pjesmom jer je filozofiju shvaćao u Senekinu smislu, kao sredstvo i pomagalo u stjecanju vrline. Očito ga je u prvom redu namijenio studijskoj mladeži (zapravo isusovačkim studentima kojima je do 1692. predavao retoriku), koja je jednako dobro kroz tadašnji školski program poznavala klasičnu filozofiju i pjesništvo pa je u djelu lako mogla prepoznati pjesnikove pouke i savjete. Autor sam u predgovoru naglašava da je građu za svoj spjev uzeo iz gotovo čitave klasične filozofske baštine, a u djelu se vidi da se najviše oslanjao na stoičku filozofiju, kao što su činili i mnogi pjesnici, pisci, filozofski i teološki autori njegovog vremena. Osim toga, Senekina i Epiktetova djela bila su vrlo prisutna i često izdavana na isusovačkim učilištima.

Rogačić u spjevu dotiče čitav sklop tema i problematika koje su zajedničke mnogim renesansno-humanističkim i baroknim misliocima i piscima, primjere: klasična i posebno stoička filozofija predložak su i uzor etičkog ponašanja i upotpunjuju se s kršćanskim moralom, odgoj mladeži jednako se temelji na klasičnoj misli kao i na kršćanskoj baštini, priroda i čovjekova volja važna su

³¹ *Isto*, 219–230.

pomagala u izgradnji ljudske osobe i ostvarenju čovjekova puta prema savršenstvu; vrline, mudrost i umjerenost jedini su i pravi put do istinske sreće i radosti. Sve te teme na različite načine obrađuju i prisutne su u djelima humanista Erazma, Lipsiusa, Charona, J. G. Vossa i drugih; baroknih pjesnika i pisaca Cesarinija, Testija, Ciampolija i Mascardija, te teoloških pisaca baroknog razdoblja B. Graciána, M. del Ria, Nieremberga, S. Pallavicina i mnogih drugih. Međutim, Rogačić u problematiku sveukupnog čovjekova života i smisla unosi posebni naglasak i cilj – duševni mir kao preduvjet i ujedno krunu istinske sreće.

Autor, sukladno svojim antičkim i novijim uzorima, pouke i razmišljanja o ljudskom ponašanju i životu crpi iz prirode i razumskih domišljaja. Kroz čitavo djelo on kao ideal predstavlja mudrog čovjeka koji odbacuje strasti i blaga svjetske sreće, a u vrlinama i umjerenosti pronalazi postojanost, nutarnju radost i smirenje. Tek na kraju spjeva autor tu prirodnu i razumsku mudrost spaja s kršćanskom vjerom. Zanimljiva su i njegova razumska razmišljanja, inspirirana stoičkom etikom, unesena u djelo o duhovnim vježbama, kojima smo nadopunili njegove misli iz *Euthymije*. Ne ulazeći u literarno vrednovanje Rogačićeva spjeva treba mu priznati originalnost u samom odabiru teme, načinu obrade i strukturi, te posebno u detaljnoj i dubokoj raščlambi čovjekovih duševnih i vanjskih stanja i situacija.

DUŠEVNI MIR I PRAVA SREĆA – ETIČKE TEME U POUČNOM SPJEVU BENEDIKTA ROGAČIĆA

Sažetak

Autor na početku članka podsjeća na dosadašnju literaturu o Beni Rogačiću, do zadnjih godina u nas zaboravljenom asketskom piscu i latinskom pjesniku. U ovom radu obrađuje njegovo shvaćanje etičkih pitanja o duševnom miru i ljudskoj sreći, koja su tema njegova spjeva *Euthymia sive de tranquillitate animi* (Roma, 1690), a dotiče ih se u asketskim djelima *Appendice all'Uno necessario* (Roma, 1708) i *Il cristiano raggiustato ne' concetti e costumi* (Roma, 1711). Nakon kratkog osvrt na Rogačićeve uzore autor prikazuje njegovo poimanje filozofije i pjesništva, te razloge zbog kojih se odlučio opjevati temu duševnog mira. Sažima zatim Rogačićev opis tematike kroz kontrast »fortuna – euthymia«, tj. nadvladavanje svjetske sreće (bogatstvo, slava i sl.), njenog obrata (žalost, bol, bolest, nesreća itd.) i ludosti uma ili ljudskih strasti (srdžba, ambicija, neumjerena ljubav), te stjecanje vrline, kreposti, mudrosti i umjerenosti kojima se dolazi do duševne radosti, mira i postiže prava sreća. Autor uz to uspoređuje Rogačićeva filozofska razmišljanja s mislima njegovih uzora, u prvom redu Seneke i stoičkih filozofa, te novijih pjesnika, filozofskih i teoloških autora.

PEACE OF MIND AND TRUE HAPPINESS – ETHICAL MOTIVES IN THE DIDACTIC POEM OF BENEDIKT ROGAČIĆ

Summary

The author begins his paper by reviewing the literature of Benedikt Rogačić, until recently a forgotten ascetic writer and a poet who wrote in Latin. The paper deals with his understanding of ethical issues concerning peace of mind and human happiness, the topics of his poem *Euthymia sive de tranquillitate animi* (Rome 1690), that had also been considered in the ascetic works *Appendice all'Uno necessario* (Rome 1708) and *Il cristiano raggiustato ne'concetti e costumi* (Rome 1711). After a short review of Rogačić's models, the author expounds his views on philosophy and poetry, and his reasons to celebrate the issue of peace of mind in verse. The author describes Rogačić's handling of these topics by contrasting »fortuna« and »euthymia«, i.e. the overcoming of worldly happiness (wealth, fame, and the like), its reversal (grief, pain, disease, misfortune etc.) and insanity or excessive passions (fury, ambition, unreasonable love), and recovery of virtues, wisdom and moderation as means of reaching peace of mind and true happiness. The author also compares Rogačić's philosophical considerations with the thought of his models, first of all Seneca and Stoic philosophers, as well as the more recent poets, philosophers and theologians.